

MIRELA PRIFTI

PASURITË LEKSIKORE-SEMANTIKE NË FJALORIN E NELO DRIZARIT

Leksikografia e gjuhës shqipe ka një jetëgjatësi të konsiderueshme, me një traditë mbi 350 vjeçare, nëse do të konsideronim si kufi historik nistor Fjalorin e Frank Bardhit latinisht-shqip të vitit 1635. Gjatë të dyja periudhave të saj, Para dhe Pas Çlirimit, vepra të rëndësishme leksikografike kanë pasuruar fondin e kësaj fushe studimi, duke sjellë në jetë materiale të vlefshme për ruajtjen, studimin, pasurimin e gjuhës shqipe, por edhe krahasimin e saj me gjuhë të tjera. Botime të shumta kanë ardhur jo vetëm prej studiuesve e leksikografëve në Shqipëri, por edhe prej atyre që jetojnë jashtë saj.

Më konkretisht, objektivi i këtij studimi synon të nxjerrë në pah vlerat e mëdha që ofron puna e vyer prej leksikografi e një prej figurave më të rëndësishme të letrave të shqipes, Nelo Drizari.

Komuniteti shqiptaro-amerikan në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, i dha kulturës shqiptare në shekullin XX disa breza intelektualësh duke filluar nga Noli, Konica e një sërë figurash të tjera të njohura. Në këtë plejadë bënte pjesë edhe Nelo Drizari, i njohur dhe i çmuar si gjuhëtar, publicist, studiues, shkrimtar dhe piktor.

Pasi largohet nga Shqipëria në moshë fare të vogël, me të gjitha vështirësitë dhe sfidat e jetës prej emigranti, fal vullnetit të tij të jashtëzakonshëm, ai do të ishte i pari shqiptar që do të diplomohet për gazetari në universitetin “Columbia” të Nju Jorkut. Më pas ai do të punonte si kryetar i gazetës “Vatra” në Nju Jork, do të ishte themeluesi i seksionit shqip të Zërit të Amerikës, profesor në universitetin në të cilin u diplomua, kryetar i “Lidhjes së Studentëve Shqiptarë në Amerikë”, etj. I përkrahur edhe nga Faik Konica, ai do të ishte lektori, i cili do të përfshinte për të parën herë gjuhën shqipe në programet dhe praktikën e një universiteti amerikan. Krahas detyrës në mësimdhënie, Drizari u angazhua edhe në punën shkencore si studiues i gjuhës shqipe dhe leksikograf. Fryt i këtij përkushtimi është hartimi i “Fjalorit shqip-anglisht dhe anglisht-shqip”, që e botoi në vitin 1934 me një parathënie të Konicës, i cili nuk i kurseu lëvdatat. Fjalori u ribotua në vitin 1957.

Konica e vlerësonte këtë fjalor si të parin në llojin e vet dhe për këtë shprehej se “Nelo Drizari ka një meritë shumë të madhe.”¹ Gjithashtu, ai e

¹ N. Drizari, *Fjalor Shqip-Inglisht dhe Inglisht-Shqip*, Parathënia nga F. Konica, New York, 1934, f. iii.

çmonte fjalorin për saktësinë në përkthimin e fjalëve dhe të shqiptimit të tyre si edhe për faktin që përmbante të gjitha fjalët e gjuhës shqipe, “gjë që e bën të mikpritur si nga studentët dhe nga udhëtarët anglishtfolës.”

Konica më tej vlerëson saktësinë fonetike dhe gramatikore të paraqitjes së fjalëve në fjalor. Kështu, sipas tij autori ka bërë kujdes të veçantë ta pasqyrojë leksikun e gjuhës shqipe në mënyrë sa më korrekte për ta mbrojtur nga keqpërdorimet “e disa elementëve të cilët jetojnë në Shqipëri për të cilët shqipja nuk është gjuhë natyrore.” Ndërkohë, edhe vet autori e falenderon Konicën që pati mirësinë t’i dhuronte shumë fjalë nga ato që kishte mbledhur gjatë studimeve të veta.

Në parathënien e botimit të vitit 1934, autori përmend vështirësitë nëpër të cilat ka kaluar gjuha shqipe, kulturat e huaja që e kanë quajtur gjuhë barbare, por edhe keqpërdorimin që i është bërë nga disa shqiptarë. Autori vlerëson kontributin e dhënë nga “një grusht shkrimtarësh shqiptarë” si dhe nga disa studiues gjermanë e italianë, të cilët kishin promovuar deri në atë kohë vlerat e shqipes si një nga gjuhët më të vjetra në Ballkan.

Në vijimësi të kësaj pune, për mbrojtjen dhe shpërndarjen e gjuhës shqipe, autori konsideron si nevojë të madhe mbushjen e “një vendi të zbrazur”², duke iu referuar mungesës së një fjalori shqip-anglisht, anglisht-shqip. Kështu, Drizari bëhet i pari leksikograf, i cili boton një fjalor në variantin shqip-anglisht. Më herët ishin bërë përpjekje për të hartuar një fjalor anglisht-shqip (nga Dennis J. Kambury dhe C. A. Chekrezi në Jamestown dhe Boston përkatësisht), por ata nuk kishin variantin shqip-anglisht dhe për më tepër mbartnin mjaft të meta sipas Drizarit.

Fjalori i Nelo Drizarit i përket periudhës së parë të leksikografisë, periudhës para Çlirimit, në të cilën u përfshi një pasuri e madhe leksikore e frazeologjike një pjesë e mbledhur drejtpërsëdrejti nga goja e popullit. Përgjithësisht, fjalorët e botuar para Çlirimit kanë plotësuar secili në kohën e vet nevojat e praktikës, të arsimit, të kulturës e të fushave të tjera jetësore. Qëllimi kryesor i hartimit të këtyre fjalorëve në përgjithësi ka qenë qëllim praktik, t’i shërbejë mësimi të shqipes nga të huajt ose mësimi të gjuhëve të huaja nga shqiptarët.

Në këtë kontekst u hartua edhe fjalori i Nelo Drizarit, i cili është fjalor dygjuhësh shqip-anglisht dhe anglisht-shqip, i tipit të vogël. I gjithë materiali është përfshirë në 320 faqe. Ribotimi i vitit 1957 përmban edhe një suplement me fjalë të reja, më saktësisht 467 fjalë nga shqipja në anglisht dhe 351 fjalë nga anglishtja në shqip. Fillimisht, ky fjalor lindi si nevojë personale e vet autorit për të mbledhur disa nga termat më të përdorura si në anglisht edhe në shqip. Ai nisi si një hobi në qëmtimin, selektimin dhe klasifikimin e fjalëve

² N. Drizari, *Fjalor Shqip-Inglisht dhe Inglisht-Shqip*, Parathënia nga N. Drizari, New York, 1934, f. iii.

dhe shprehjeve me kuptim ekuivalent. Më pas si student dhe akoma më vonë si mësimdhënës i gjuhës shqipe në universitetin “Columbia”, Drizari ndjeu nevojën për t’i ruajtur të dyja gjuhët në të njëjtin nivel për përdorimin e tij personal. Gjithsesi, gjatë leksioneve të mbajtura përpara studentëve të tij dhe publikut shqiptarë në Amerikë, autori kuptoi se nevoja për një fjalor të mirëfilltë dygjuhësh ishte një nevojë më shumë se personale. Kështu, ajo ç’ka nisi si një glosar u plotësua dhe doli në botim si një fjalor i plotë, nxitur edhe nga miqtë amerikanë dhe shqiptarë të autorit në Amerikë. Ky fjalor erdhi i plotë dhe i përgatitur me mjaft kujdes, duke plotësuar kështu edhe një boshllëk të rëndësishëm përkrah fjalorëve të tjerë në gjuhë edhe më të zhvilluara. Domosdoshmëria dhe rëndësia e tij ka qenë edhe më e madhe midis përdoruesve amerikanë dhe jo vetëm, të cilët nuk kishin njohuri rreth gjuhës shqipe.

Në hyrjen e fjalorit, autori shpjegon për përdoruesin amerikan dhe jo vetëm disa elementë të rëndësishëm gjuhësor si shkrimin e fjalëve në shqip, theksin tek fjalët e shqipes, sistemin fonetik, trajtat e rasës gjinore, të cilat shpeshherë keqinterpretohen dhe ngatërrohen me nyjet *a/an/the* të trajtës së pashquar dhe asaj të shquar në gjuhën angleze, si dhe format përkatëse të këtyre trajtave në gjuhën shqipe, etj.

Theksohet fakti se gjuha shqipe ndryshe nga gjuha angleze nuk përmban tinguj të pazëshëm, me përjashtim të shkronjës “ë” të patheksuar, gjysëm të zëshme, e cila në rastet kur përdoret nën fund të fjalës, ka gjasa të bëhet plotësisht e pazëshme. Në fjalor vihet re se kur shkronja “ë” është në pozicion fundor dhe ndiqet nga një zanore, ajo është hequr dhe është zëvendësuar me një apostrof, p.sh.: *burr’* i mirë, *pun’* e mirë, etj.

Në fjalët e përfshira nga autori në pjesën e parë të tij, shqip-anglisht, janë përzgjedhur dhe përfshirë fjalë të të dyja dialekteve, tosk dhe geg. Duhet theksuar fakti se në periudhën kur është botuar fjalori standardi i gjuhës shqipe nuk ishte pranuar ende, ndaj edhe nuk mund të gjykojmë autorin për përzgjedhjen e tij në fjalë apo në aspektin e drejtshkrimit. Përkundrazi, mendohet se është bërë një punë shumë e mirë në pasqyrimin e fjalëve duke i dhënë vlera të mëdha praktike dhe leksikore fjalorit. Drizari është përpjekur “të përdorë një gjuhë të kulluar, të pastër dhe me caktime me vent.” Për më tepër, autori vazhdimisht i pasqyron të dyja variantet dialektore paralelisht. Në fillim ai ka zgjedhur të japë variantin tosk dhe më pas atë geg duke e shoqëruar me shkronjën “G” të madhe, të vendosur në kllapa.

Pasi shpjegon se shqipja ruan të njëjtën formë si në shkrim edhe në lexim, normalisht autori pasqyron mënyrën e të lexuarit të fjalëve të gjuhës angleze vetëm në pjesën anglisht-shqip, për të cilën përdor shkronjat e gjuhës shqipe dhe jo sistemin fonetik të gjuhës angleze. Gjithashtu, shqiptimet e fjalëve të gjuhës angleze shoqërohen edhe me theksin përkatës për çdo fjalë, duke qenë se theksi në këtë gjuhë nuk është standard.

Autori ka ndjekur traditën e leksikografisë angleze sipas së cilës fjalët organizohen në çerdhe. Gjithsesi, çerdhet ndërtohen me një numër minimal përbërësish, ku njësitë frazeologjike janë pothuajse inekzistente dhe për rrjedhojë dhe vet fusha semantike është minimale. Kuptimet brenda një zëri leksikografik shoqërohen me numra arabë. Për shembull, në çerdhen e fjalës “account” kemi tre njësi të ndryshme kuptimore, formën e shumësit të fjalës dhe dy shprehje të gjuhës angleze me në qendër këtë fjalë “on account-për hesap” dhe “on account of-nga shkaku se”. Çerdhet në këtë fjalor ruajnë një organizim në bazë të funksionit ligjërimor të fjalës. Kryesisht, brenda një zëri leksikografik të parat vendosen kuptimet foljore, të ndjekura nga ato emërore. Më pas vijojnë format derivuese në bazë të fjalës titull. Për shembull rasti i vargut “influence-influenced-influencial”. Si fjalë titull tek emrat në variantin shqip-anglisht është përzgjedhur trajta e pashquar, e ndjekur nga forma e trajtës së shquar për çdo rast dhe më pas forma e shumësit të çdo emri.

Ndërsa tek foljet përdoret veta e parë, numri njëjës, koha e tashme, e cila në përkthimin në anglisht jepet po në vetën e parë nr. njëjës dhe jo në infinitivin e foljes, p.sh.: “jam – I am” dhe jo infinitivi “to be”, më pas kjo formë ndiqet brenda çerdhes së vet nga një ose dy forma të zgjedhimit të foljes përkatëse në veta të tjera, p.sh. tek rasti i foljes “jam” më pas vijon “we are”. E kundërta ndodh me variantin në gjuhën angleze, në të cilin në rastin kur fjala titull është folje, ajo jepet në infinitiv.

Në fjalor nuk mungojnë as sinonimet, pavarësisht se vargjet sinonimike janë minimale me vetëm një sinonim përkrah fjalës titull, ato përsëri janë evidente në fjalor duke i shtuar vlera pasurisë leksikore të gjuhës shqipe, p.sh.: ligj-kanun, përgëzoi-përgëdhel, qoj-zgjoj, etj.

Fjalorit i mungon përshkrimi i rregullt gramatikor morfologjik i fjalëve. Në shumicën e rasteve mbiemrat, ndajfoljet, emrat, përemrat dhe foljet përcaktohen si të tilla në variantin shqip-anglisht, por ky element përshkrues nuk ekziston fare në variantin anglisht-shqip.

Përsa i përket drejtshkrimit, në fjalët e gjuhës angleze, autori përdor variantin amerikan dhe jo atë britanik. Gjithashtu, nën ndikimin e gjuhës angleze, vihet re ruajtja e përdorimit të shkronjës së madhe jo vetëm tek emrat e shteteve, por edhe tek fjalët që i referohen gjuhës së folur në këto shtete dhe origjinave përkatëse. Për shembull në rastin e fjalës “shqip, shqipe, shqipja, shqiptar” autori përdor shkronjën e madhe siç ndodh në gjuhën angleze ku fjala “Albanian” shkruhet me shkronjë të madhe.

PËRFUNDIME

Në përfundim të këtij studimi është i qartë fakti se leksikografia e gjuhës shqipe ka një traditë të gjatë, e cila mbart në vetvete një sërë punimesh dhe veprash gjuhësore të cilat kanë pasuruar dhe ruajtur gjuhën shqipe ndër shekuj.

Periodha para Çlirimit me të gjithë problematikat e veta ishte edhe periodha nistore për zhvillimin e leksikografisë së gjuhës shqipe, e cila nis me një fjalor me vlera të veçanta, fjalori i Frank Bardhit latinisht-shqip i vitit 1635.

Studiuesit dhe gjuhëtarët në Shqipëri dhe jashtë saj kanë dhënë kontribut të vazhdueshëm për pasurimin e fondit leksikografik të gjuhës shqipe. Viti 1934 është edhe viti i botimit të fjalorit shqip-anglisht dhe anglisht-shqip, nga gjuhëtari shqiptar me banim në Amerikë, Nelo Drizari.

Ky fjalor edhe pse në nisje ishte një pasion i autorit, në përfundim u kthye në një vepër me vlera të mëdha leksikore, semantike dhe praktike për shqiptarët dhe të huajt, të cilët dëshirojnë të mësojnë gjuhën shqipe.

Vlerat shkencore të këtij fjalori janë të shumëanëshme. Së pari ato qëndrojnë në inventarizimin e një numri të konsiderueshëm fjalësh në shqip dhe në anglisht, duke sistemuar, ruajtur dhe nxjerr në pah pasurinë leksikore të gjuhës shqipe, por edhe të gjuhës angleze. Fjalori është i tipit të vogël por përmban esencën e fjalëve të gjuhës sonë. Në mungesë të një standardi, autori ka përfshirë variantet e të dyja dialekteve në rastet kur kjo është e mundur, duke bërë edhe sqarimet përkatëse.

Nga tradita e leksikografisë së gjuhës angleze, autori ka huazuar karketerin çerdhor në organizimin e lëndës leksikografike brenda këtij fjalori, ku në krye është fjala titull e shoqëruar nga format derivuese. Kryesisht çerdhet e krijuara janë minimale, me shumë pak elementë, midis së cilëve shprehjet frazeologjike janë pothuajse inekzistente. Gjithsesi, teknika e përdorur nga autori është një nismë shumë e mirë, e cila ka qenë shembull për hartimin e veprave të tjera leksikografike në vitet në vijim. Dhe ashtu siç është shprehur edhe Konica në parathënien e fjalorit “ai ka vlera të mëdha praktike për studentët dhe për të gjithë anglishtfolësit”. Mbi të gjitha ai është një gur i rëndësishëm në themelet e leksikografisë shqiptare mbi të cilat do të ndërtoheshin një sërë veprash të tjera në të ardhmen.

BIBLIOGRAFI

- D. Greca, *Gazeta “Dielli”*, artikulli “Nelo Drizari, Shkrimtari, Gazetari, Gjuhëtari”, 2 Qershor 2012.
- I. Gjika, *Nelo Drizari, Intelektuali Shumeplanesh*, Shtator 2008.
- J. Thomai, *Leksikografia shqipe - trashëgimi dhe perspektivë*, në “*Leksikografia shqipe - trashëgim dhe perspektivë*”, Tiranë, 2006.
- J. Thomai, *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2008.
- Longman, *Dictionary of Contemporary English*, Munchen, 1987.
- N. Drizari, *Fjalor Shqip-Ingjisht dhe Ingjisht-Shqip*, New York, 1934, f. IV-V.
- Oxford Advanced Learner’s Dictionary*, 2004.
- P. Qesku, *Fjalor shqip – anglisht*, Tiranë, 2002.

